

זמרת הפיוט: עיון מוזיקלי פרופ' אדווין סרוסי

שיעור 1: הפיוט, שירה ליטורגית מזמרת

מתוך סדר הסליחות לחודש אלול במנהג יהודי ספרד והמזרח.
נאמר גם בראש השנה וביום כיפור במוסף לפני תפילת העמידה

אֶתֶּאֱנֹה לְחִלּוֹת פְּנִיךָ
כִּי חֶסֶד וְאֱמֶת יִקְדְּמוּ פְּנִיךָ
נָא אֵל תְּבַשְׁנֵנוּ, נָא אֵל תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ
סִלַּח לָנוּ וּשְׁלַח לָנוּ יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִמְּעוֹנֶךָ

אֶתֶּאֱנֹה לְבִקְשׁ מִמֶּךָ כִּפְרָה.
אֵים וְנוֹרָא, מִשְׁגָּב לְעֵתוֹת בְּצָרָה
תְּחַיֵּינוּ, תְּחַיֵּנוּ, וּבִשְׁמֶךָ נִקְרָא.
סִלַּח לָנוּ, וּשְׁלַח לָנוּ יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִמְּעוֹנֶךָ

שיעור 2: הרשות, פנייתו הפיוטית של היחיד

להתפלל בשם הקהל

רשות הנאמרת במנהגי האשכנזים בחזרת הש"ץ בתפילת ראש השנה ויום הכיפורים, ואילו אצל הספרדים ועדות המזרח כפתיחה לחזרת הש"ץ בתפילת מוסף

הטקסט	מקורות מקראיים משוערים של הפייטן
אוֹחִילָה לְאֵל אֶחְלָה פָּנָיו	מיכה ז, 7: וְאֲנִי בְּה' אֶצְפֶּה אוֹחִילָה לְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעֵנִי אֱלֹהֵי; מלאכי א, 9: וְעַתָּה חֲלוּ נָא פָנָי אֵל וַיִּחַנְנוּ מִיְדָכֶם
אֲשַׁאֲלָה מִמֶּנּוּ מַעֲנֵה לְשׁוֹן	אבקש ממנו שיערוך את תפילתי על לשוני כראוי, שישים בפי את המלים הנכונות
אֲשֶׁר בְּקֹהַל עַם אֲשִׁיר עֲזוֹ	תהלים קז, 32: וִירוּמְמוּהוּ בְּקֹהַל עַם וּבְמוֹשָׁב זְקֵנִים יִהְלֹוהוּ תהלים נט, 17: וְאֲנִי אֲשִׁיר עֲזֹךְ
אֲבִיעָה רְנָנוֹת בְּעַד מַפְעָלָיו	תהלים נט, 17: וְאֲרַגֵּן לְבַקֵּר חֲסִדֶּךָ כִּי הָיִיתָ מְשֻׁבָּב לִי וּמְנוּס בַּיּוֹם צָר לִי תהלים סג, 6: כְּמוֹ חֶלֶב וְדֶשֶׁן תִּשְׁבַּע נַפְשִׁי וְשִׁפְתֵי רְנָנוֹת יִהְלֹל פִּי

תוספת פסוקי מעבר לתפילה	
לְאֵדָם מַעֲרֻכֵי־לֵב וְמֵה' מַעֲנֵה לְשׁוֹן	משלי טז, 1. אמנם המתפלל יכול לערוך את תוכן תפילתו בלב, אך הדברים שלשונו יפיקו נובעים מרצון האל. פסוק זה נפוץ כחתימה לפיוטים מסוג רשות.
אֲדַבֵּר שִׁפְתֵי תַּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ	תהלים נא, 17 נאמר לפני כל תפילת עמידה בסידור ובמחזור. המתפלל מכריז כי היכולת להתפלל אינה בידי בלא שהאל יפתח את שפתיו וישים בפיו את דברי תהילתו.
יִהְיוּ לְרִצּוֹן אִמְרֵי פִי וְהִגִּיזוּ לִפְנֵי לְפָנֶיךָ	תהלים יט, 15 המשורר מבקש שהמילים שייצאו מפיו ומחשבות לבו יהלמו את רצון האל ויתקבלו על ידיו.

ספר אבודרהם, ר' דוד אבודרהם (ספרה, המאה ה-14), סדר תפילת ראש השנה, מוסף ג
 וחילה לאל: "חֲלִקֵי ה' אֶמְרָה נְפִשִׁי] על כן אוחיל [אצפה, אשתוקק] לו" (איכה ג, 21).
 אחלה פניו: "חֲלִיתִי [כאן במובן של בקשה] פניך בכל לב" (תהלים קיט, 58).
 אשאלה ממנו מענה לשון: "ומה' מענה לשון" (משלי טז, 1) ולקח לשון אשאלה ממנו, על שם: "אחת
 שאלתי מאת ה'" (תהלים כז, 4)
 אשר בקהל עם: "בְּשִׁירֵי צֶדֶק בְּקִהֵל רַב" (תהלים מ, 10).
 אשיר עוזו: "ואני אשיר עוזך" (תהלים כט, 17)
 אביעה רננות: "תבענה [ידברו, יבטאו] שפתי תהילה" (תהלים קיט, 171), ואמר רננות על שם:
 "ושפתי רננות יהלל פי" (תהלים סג, 6).
 בעד מפעליו: "כל פועל ה' למענהו" (משלי טז, יד) ונראה מתוך אוחילה שאין ליחיד לאומרו לפי
 שהוא רשות לשליח ציבור, שהרי אומר בו: "אשר בקהל עם אשיר עוזו".

שיעור 3: הסליחה, בין מזרח ומערב, בין אשכנז לספרד

סליחה לימים נוראים

שופט כל הארץ ואותה במשפט יעמיד,
נא חיים וחסד על עם עני תצמיד,
ואת תפלת השחר במקום עולה תעמיד,
עולת הבקר אשר לעולת התמיד.

לובש צדקה מעטה לך לבד היתרון,
ואם אין בנו מעשים זכרה ישני חרון,
והם יעלו לזכרון לפני ה' תמיד,
עולת הבקר אשר לעולת התמיד.

מטה כלפי חסד להטות איש לתורה,
עמך לחסד הטוה גמל נא עליו וחסה,
כתב תו חיים והיה על מצחו תמיד,
עולת הבקר אשר לעולת התמיד.

היטיבה ברצונך את ציון עיר קדושי,
ונתת יד ושם בביתך למקדשי,

ועריכת נר לבן ישי להעלות נר תמיד,
עולת הבקר אשר לעולת התמיד.

[תוספת א, שאולי הייתה במקור]
חזקו ויאמץ לבבכם עמי באל מעוז,
עדתי כי תנצרו גם את זו לעמת זו,
יכפר בעד חטאתיכם ויזכר רחם ברגזו,
דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד,
(עולת הבקר אשר לעולת התמיד).

[תוספת בנוסח יהודי תימן]
בני עבדיך היום למקדשך יאתיו,
וצועקים בפיהם ולחיהם [ובלבבכם] יבעיו,
זוכרים צדקות אבותם ה' עליהם יחיו,
אותם תזכר והיו נגד ה' תמיד,
עולת הבקר אשר לעולת התמיד.

פיוט קדום מתפילת ראש השנה

היום הרת עולם
היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם
אם פכנים אם פעבדים
אם פכנים רחמנו פרחם אב על פנים
ואם פעבדים עינינו לך תלויות
עד שתחננו ותוציא כאור משפטנו
[נוסח ספרד] קדוש

[נוסח אשכנז] איום קדוש

[נוסח רומניה ואיטליאני] תקבל ברחמים וברצון סדר מלכיותינו/זכרונותינו/שופרותינו [מתוך הפיוט ארשת שפתנו]

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן סח, סעיף א

יש מקומות שמפסיקים בברכות קריאת שמע לומר פיוטים, ונכון למנוע מלאמרם משום דהוי הפסק.

ערוך השולחן, סימן קיב, סעיף א

אף על גב דברכות האמצעיות [של תפילת העמידה] יכול כל אחד להוסיף איזה בקשה כשצריך, אבל בשלוש ראשונות ושלוש אחרונות אסור להוסיף. דראשונות דומות לעבד שמספר שבח לפני רבו, וכיון שמסדר שבחיו יתברך איך יפסיק בבקשה השייך לעצמו? וכן האחרונות שנותן הודיה לרבו, ואיך יפסיק בבקשות?

אמנם זהו צרכי יחיד. אבל צרכי ציבור – מותר. ולכן אומרים "יעלה ויבוא" בעבודה, ובעשרת ימי תשובה אומרים "זכרנו לחיים" ו"מי כמוך" ו"כתוב" ו"בספר...". ובראש השנה ויום הכיפורים מאריכים ב"וכן תן פחדך...". דהציבור חביבין לפני הקדוש ברוך הוא מאוד, ולהם ניתן רשות להפסיק ולא ליחיד. וכתב רבינו הבית יוסף [ר' יוסף קארו, ארץ ישראל, 1488-1575] דאין לומר פיוטים ולא קרוב"ץ. ולא דמי למה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה בכל הני שחשבנו שכוחם יפה. אבל רבינו הרמ"א [ר' משה איסרליש, פולין, 1530-1572] כתב דיש מתירים, הואיל וצרכי רבים הם. וכן נוהגים בכל מקום לאומרם. עד כאן לשונו.

וכן המנהג פשוט ואין לשנות. וכבר כתבנו בסימן ס"ח שאחד מן הגדולים ביטל הפיוטים במקומו, ולא הוציא שנתו (יואל סירקיס [1561-1640] בית חדש, סח, ג).

שיעור 4: הקינה, הפיוט כביטוי של אבל לאומי ופרטי

קינה לליל תשעה באב במנהגי הספרדים ועדות המזרח

<p>מי יתן אליה אכר פנשרים לעוף בגבעות ולדלג בהרים לכוא עם דודה אל תוף החדרים או אשכח עצבי</p>	<p>בורא עד אנה יונתך במצודה תוף פח המוקש עניה ומרודה ובלי בניה יושבת גלמודה צועקת אבי</p>
---	---

<p>יועצים עליה עצות היא אנושה זרים אכזרים שמוה חלושה בעל כבוד בחרפה ובושה גדול מכאובי</p>	<p>נעה גם נדה מקנה היונה ולקרח וחרב יום ולילה חונה היא מתחרדת מחרב היונה משני לביא</p>
---	--

<p>נחם על לבה אל שוכן במרומים דבר נחמה על לב העגומים קפיץ נדחים פזורים בעמים וגואל תביא</p>	<p>יה עת עזבת אותה ביד טורף אכל הצואר ומלק הערף עברו השנים גם קיץ גם חרף אשא על אויבי</p>
---	---

שיעור 5: הבקשה, הממד האישי והקהילתי

של שירת הקודש בעידן במודרני

מתוך הבקשות לתפילת השחר בשבתות במנהגי עדות המזרח והספרדים

אֱלֹהֵי עֵז תְּהַלֵּתִי וּתֵן מִרְפָּא לְמַחְלָתִי	רְפְּאֵנִי וְאַרְפֵּא לְבַל אַמּוֹת וְאַסְפֵּה
לֵךְ אוֹדָה בְּעוֹדֵי חַי וְאַרְבֵּה מְהַלֵּל שִׁיחֵי	בְּתוֹךְ רְעֵי וְגַם אַחֵי בְּקוֹל עָרֵב וְנֵיב יִפֵּה
יְשׁוּעָתְךָ תְּבוֹאֵנִי בְּשׁוּבֵי עוֹד אֵלַי כְּנִי	וְעַל רַגְלֵי תְּקִימֵנִי לְטוֹבָתְךָ אֲנִי צוֹפֵה
קָשׁוּב כִּי רַב כָּאֵב לְבִי וְלֹא נוֹתְרָה נְשָׁמָה בִּי	כָּאֵשׁ בּוֹעֵר בְּתוֹךְ קַרְבִּי וְכַחֵי הוּא מְאֹד רַפֵּה
יְהִי נָא חֶסֶדְךָ עָלַי וְכָל יְמֵי וְגַם לֵילַי	לְסִמְכֵנִי בְּמַעְגְלֵי אֶהְלֶלְךָ בְּנַעֲם פֶּה
מַחֲה פִשְׁעֵי כְּמוֹ עָנָן וְאַרְאֶה וְאַתְּבוֹנֵן	בְּצֵל שְׂדֵי יִתְלוֹנֵן מִקּוֹם סְפִיר וְגַם יִשְׁפֵּה

ר' יהודה הלוי - אלי רפאני וארפא

אֵלֵי רְפְּאֵנִי וְאַרְפֵּא
אֵל יַחֲרָה אִפְּךָ וְאַסְפֵּה
סְמִי וּמְרַקְחֵי לֵךְ בֵּין טוֹב
בֵּין רָע וּבֵין חֶזֶק וּבֵין רַפֵּה

אֲתָה אֲשֶׁר תִּבְחַר וְלֹא אֲנִי
עַל דַּעְתְּךָ הִרְעֵה וְהִיפֵה
לֹא עַל רְפוּאָתִי אֲנִי נִסְמָךְ
רַק אֵל רְפוּאָתְךָ אֲנִי צוֹפֵה

ר' חיים ויטל, ספר שער הכוונות, ירושלים, תשמ"ח, חלק 9, עמ' קיב, לחן אלהי עוז

וכשתקח הכוס בידך, תכון ע"ד מ"ש בסעודת הלילה והשחר בג' שמות של י"ה. אך השינוי הוא, כי עתה תכוין, כי ג' שמות יה האלו, שלשתם הם המילוי אלפין, והם בגימטריא מזלא. לרמוז למש"ל, כי בסעודה זו, היא מע"ק, שעלה עתה ז"א במזלא עילאה דדיקנא דיליה, ואוכל משם כנוכר. והסימן של ג' סעודות שבת, בענין השינוי שיש בג' שמות י"ה הנזכר, הוא יה"א, ר"ל: מילוי יודין בלילה, ומילוי ההין בשחר, ומילוי אלפין במנחה. וכל הפרטים אחרים, שביארנו בב' סעודות הראשונות,

תעשה אותם ג"כ בסעודה זו. וגם יהיה לפני ב' אגודות ההדס, ותברך ותריח בהם בתוך הסעודה.

פזמון סעודת המנחה, לחן אלה"י עז תהלתי פ) כו'.

בני היכלא דכסיפין, למחזי זיו זעיר אנפין.
יהון הכא בהאי תכא, דביה מלכא בגילופין.
צבו לחדא בהאי ועדא, בגו' עירין וכל גדפין.
חמו השתא בהאי שעתא, דבה רעוא, ולית זעפין.
קריבו לי, חזו חילי, דלית דינין דתקיפין.